

غربت و مظلومیت علمای بزرگ شیعه

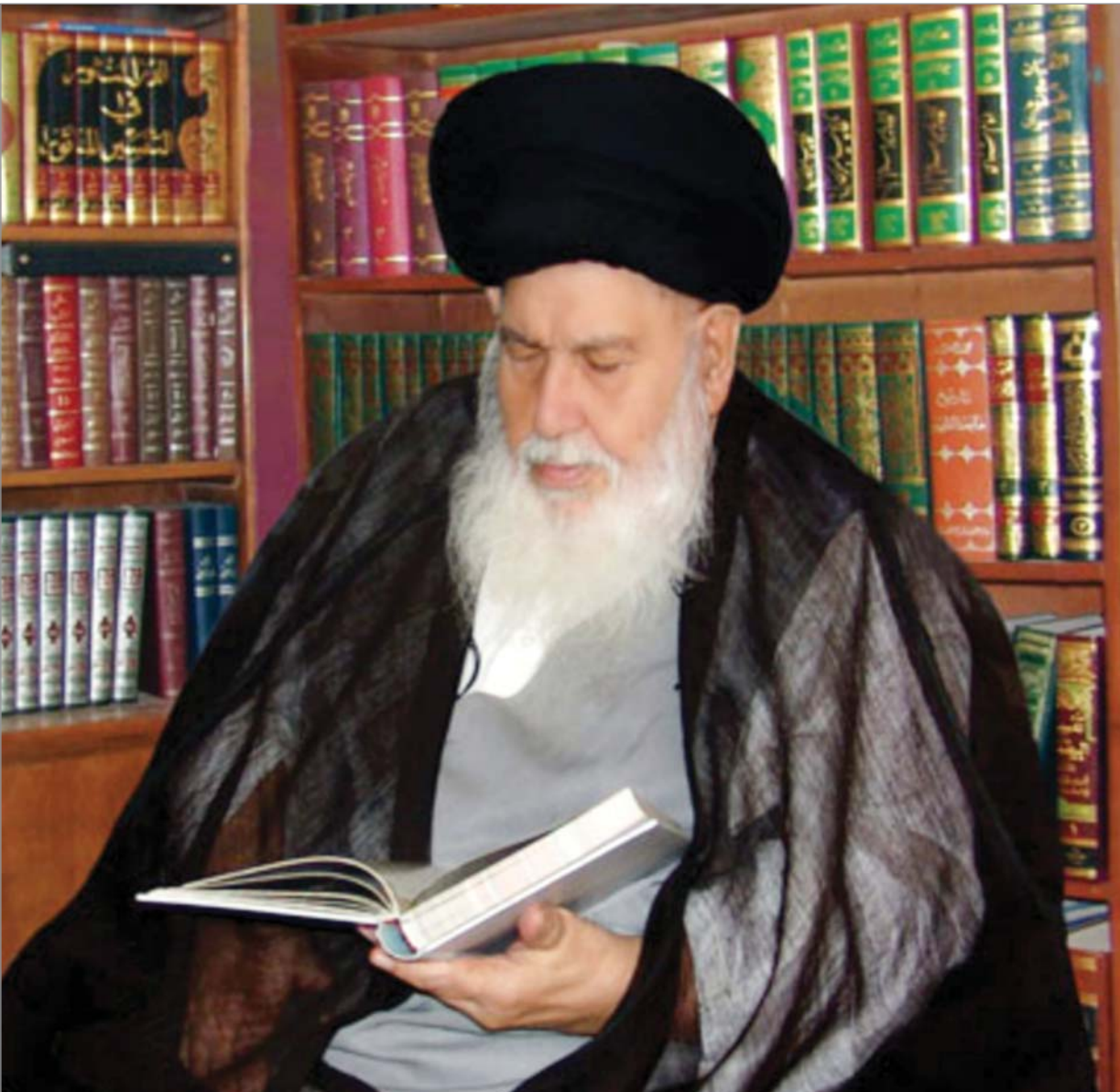
در گفت‌وگوی منتشرنشده استاد علی ابوالحسنی (منذر)

با آیت‌الله حاج سیدعباس کاشانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه

به کوشش محمد صادق ابوالحسنی(منذر)

بر آگاهان راز پوشیده نیست که بسیاری از ناگفته‌های تاریخ را نه صرفاً در کنج کتابخانه‌ها، بلکه باید در سینه‌های اهل اطلاع بازجُست. در این راستا، تاریخ شفاهی به‌ویژه خاطرات علمای دین، برای حل بسیاری از زوایای تاریخ تشیع گره‌گشاست. حال اگر گفت و شنود با راویانی صورت پذیرد که از شهرتی برخوردار بوده و اینک رخ در نقاب خاک نیز کشیده باشند، جذابیت گفتارشان دوجندان خواهد شد. نوشتار پیش‌رو، نیز از همین سنخ است.

آنچه می‌خوانید، مصاحبه منتشرنشده مَوْخَ فقیّد استاد علی ابوالحسنی(منذر) با آیت‌الله سیدعباس کاشانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه، از اساتید اخلاق حوزه است. از عمر این مصاحبه خواندنی، ۲۴ سال می‌گذرد. مصاحبه مزبور در یک صبح سرد زمستانی در منزل قدیم آیت‌الله کاشانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه (خیابان صفائیه) صورت بسته؛ اما از حال و هوای آن پیداست که محفل بسیار داغ و پرباری بوده است. اکنون در طلیعه ماه رمضان، از خداوند متعال برای روح بلند هر دو بزرگوار- که خود نیز به تاریخ حوزه‌های علمیه پیوسته‌اند- علوّ درجات را مسئلت می‌کنیم. روحشان شاد و همتشان همواره الگو باد.

• روز یازدهم اسفندماه سال ۱۳۸۰ شمسی نبوی، در بیت آیت‌الله سیدعباس کاشانی در قم هستیم تا از مسموعات و خاطرات ایشان در موضوعات گوناگون جویا شویم. اگر مایل باشید، نقطه آغاز گفت‌وگو را از محدث خبیر، علامه مجلسی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه و حق بزرگی که بر شیعه دارند، آغاز کنیم. مستحضرید که در دهه ۴۰ و ۵۰ شمسی برخی از مدعیان اسلام‌شناسی، حمله‌های تندی به علامه مجلسی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه داشتند. این حملات، ناشی از برداشت وارونه نسبت به سیره سیاسی- اجتماعی فقهای شیعه و همچنین تلقی نادرست از شخصیت و خدمات علامه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه بود؛ البته این نوع برخورد، زمینه‌های ایدئولوژیک خودش را هم داشت که به آن دامن می‌زد. از یک طرف، مقامات انگلیسی از سر جان‌ملکم تا سر پرس‌ی‌سایکس و ادوارد براون، سنگ بنای اتهام‌افکنی به علامه را گذاشتند و این جو را به آثار تاریخی سرایت دادند و شبهات را در اذهان ایجاد کردند. از طرف دیگر، با شیوع افکار مارکسیستی و تفسیر خاص مارکسیست‌ها از انقلابی‌گری در آن زمان، موجب شد تا بزرگانی مثل خواجه نصیرالدین طوسی، علامه مجلسی و احیاناً آیت‌الله‌العظمی میلانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه، مورد هجمه برخی نمادهای روشنفکری قرار گیرند. طبعاً این فضا، برای علمای حوزه سنگین بوده است. اگر در این زمینه و واکنش علمای آن زمان، خاطره‌ای دارید، بفرمایید.

آیت‌الله نجفی مرعشی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه

و رویای عجیب ایشان درباره علامه مجلسی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه

بله، من خاطره‌ای دارم که به آیت‌الله نجفی مرعشی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه ارتباط دارد. ایشان به من فرمودند: «من خیلی عاشق علامه مجلسی بودم. مخصوصاً وقتی که بیان‌های ایشان را یادم می‌آمد، تعجب می‌کردم از اینکه چرا بعضی جرأت می‌کنند و نسبت به ایشان کلمات بی‌ادبانه می‌گویند. خُب، یک ششم بحارالانوار، «فقه» است. وقتی فقه مجلسی را نگاه می‌کردم، [می‌دیدم] خیلی عالی است و واقعاً نظریات عمیق و دقیقی دارد. یک شب خیلی به حضرت صدّیقه،

فاطمه زهرا رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه متوسّل شدم که مقام علامه مجلسی را در برزخ به من نشان دهند. همان شب در خواب دیدم که به [قبرستان] وادی‌السلام [در نجف اشرف] رفتم تا برای همه مؤمنین، اساتیدمان و فقهایی که در آنجا هستند، فاتحه بخوانم. دیدم وادی‌السلام یک صحرای بی‌خد و حصر است. یک بیابان ولیکن مملوّ از عمامه؛ همه اهل علمند و مثل اینکه من در عالم خواب همه را می‌شناسم. شیخ کلینی، شیخ صدوق، شیخ مفید، سلار، ابن حمزه، بزرگان مشهد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه تمام. حاج شیخی هم که من در این جمع می‌دیدم، حاج میرزااحسین نوری [صاحب مستدرک الوسائل] بود. من حاج میرزااحسین نوری را درک نکرده بودم؛ ولی مثل اینکه دیده‌ام و می‌شناسم! دیدم آن جلو، طرف قبله، یک در باهیبیت و عظمت از خاتم است. یک نفر هم دم آن در ایستاده و آن در بسته است. به حاجی نوری عرض کردم: اینجا کجاست؟ فرمودند: یک قطعه‌ای از وادی‌السلام نجف. دیدم آثار قبری در آن نیست؛ اما یک هوا و فضای خیلی خوب و مایه انسی است که آدم دوست دارد از اینجا جدا نشود. حاجی نوری فرمودند که ارواح مؤمنین شیعه از هر جای دنیا که باشند، پس از وفات منتقل به وادی‌السلام می‌شوند و در اینجا تا روز قیامت منتعند. امروز پیغمبر اکرم و ائمه اطهار و حضرت زهراء رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه اذن عام دادند که با نوایشان ملاقات کنند. پشت این در یک باغی است. پیامبر اکرم، ائمه و حضرت زهرا رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه در آن باغ هستند. آن آقایی هم که دم در ایستاده، علامه مجلسی است. علامه مجلسی، واسطه بین پیغمبر، ائمه و علمای شیعه است. خود پیغمبر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه به علامه مجلسی لقب باب‌الائمه داده است. این را شخص آقای [آیت‌الله] نجفی در عالم خواب دیده است. علامه مجلسی هم جفت جفت آقایان را صدا می‌کرد: محمدبن یعقوب کلینی و صدوق، شیخ مفید و شیخ طوسی مثلاً سیدرضی و سیدمرتضی. جفت جفت آقایان به ملاقات پیامبر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه می‌رفتند. می‌گفت: من از هول و هیبت واقعه‌ای که در آن فضا دیدم، از خواب جستم. افتادم و سجده شکر کردم که اگر بخوام برای علامه مجلسی، از این شمه برای

همه حوزه نجف و قم بگویم، به من لیاقت دادند که باطن علامه مجلسی و خدماتش به مذهب شیعه را ببینم». بعد آقای نجفی فرمودند: «بعضی‌ها بی‌انصافند و بعضی‌ها هم بیچاره هستند. نه‌تنها مجلسی را نشناختند؛ خود ائمه اطهار را هم نشناختند». بله، حتی ائمه اطهار رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه آن چنانی که «ما کانوا علیه» شناخته نشده و مردم [مقامات قدسی آنها را نمی‌شناسند؛ لذا] خیال می‌کنند، امامان [نهایتاً] یک خورده از آقای بروجردی بالاترند؛ همین! اما مقام ظاهری، شاید به‌قدر یک آدم عاذی هم از ایشان برمی‌آید. وقتی ما تاریخ را نگاه می‌کنیم، جسارت‌هایی که چه به شخص پیامبر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه چه به شخص ائمه اطهار رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه وارد آمده [را می‌بینیم]. خدا گاهی برای اتمام حجت، حجتی از حجت‌های خودش را ظاهر می‌کند.

جایگاه آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه

• **سؤال دیگر من درباره حاج شیخ فضل‌الله نوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه است. راجع به مقامات علمی و معنوی ایشان، اگر مطالبی در ذهن دارید، بفرمایید.**

یکی از کسانی که من خیلی عاشقش هستم و درست در تاریخ شناخته نشده، شیخ فضل‌الله نوری است. آقایان علما، یک قاعده‌ای دارند که «وضع شیء در ما وُضع له انجام شده یا در غیر ما وُضع له؟» مردم خیال می‌کنند، شیخ فضل‌الله، یک آخوند مجاهدی بوده و اگر این جهاد را نمی‌کرد، شاید خیلی اهمّیت پیدا نمی‌کرد؛ نه، بر عکس است. اگر ایشان این جهاد را نمی‌کرد، خیلی مشهورتر می‌ماند. حاج شیخ فضل‌الله نوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه فقیه بسیار عظیم‌الشّأنی است. در محضر بزرگان علما دیده نشد، فرعی عنوان شود، الا وِغلبَ شیخُنا التّوری بر آن علما؛ مگر اینکه شیخ فضل‌الله بر عالمان دیگر غالب می‌شد. مثل آقا سیدابوالقاسم کاشانی که چون یک قربانی با من دارد، از ایشان می‌گویم. علمای نجف بالاجماع می‌گفتند: نظیر ایشان کم است. مرحوم کاشانی کسی است که میرزای شیرازی می‌گفته: ایشان میجتهد است و توصیه می‌کرد، از ایشان استفاده کنند.

• **منظورتان میرزای شیرازی دوم است؟**

بله، می‌خواهم از کسانی که با جهاد حرام می‌شوند، بگویم. شیخ فضل‌الله نوری خیلی مرد باجالت و باعظمتی بود. ملکات اخلاقی و قضایی‌ی نسبت به او نقل می‌کنند.

• **اگر چیزی از این قضایا در ذهنتان هست، بفرمایید.**

حاج شیخ فضل‌الله نوری هنوز حقش ادا نشده است. یک تکه‌اش را الآن می‌گویم. سمعتُ عمّن رای بعینه وخصّر المسئله؛ به گوش

مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه اعلام کرد

آمادگی طراحان الگوهای اقتصاد اسلامی برای همکاری با دولت

ظرفیت‌های اقتصاد اسلامی، اقتصاد مقاومتی و فقه اقتصادی آشنا شوند.

حجت‌الاسلام والمسلمین یوسفی، یکی از کارکردهای مهم این نمایشگاه را پاسخ عملی به شبهه «وجود یا عدم وجود اقتصاد اسلامی» دانست و گفت: بازدید از این نمایشگاه به‌خوبی نشان می‌دهد که اقتصاد اسلامی، نه‌تنها یک بحث نظری صرف نیست، بلکه دارای پشتوانه علمی گسترده و الگوهای عملیاتی مشخص است و مشاهده این دستاوردها، بسیاری از تردیدها را برطرف می‌کند.

طراحی الگوهای عملیاتی برای حل مشکلات اقتصادی

وی در ادامه به بخش عملیاتی نمایشگاه اشاره کرد و گفت: از برجستگی‌های این رویداد، ارائه الگوهای عملیاتی برای عرصه‌های مختلف اقتصاد ایران است. مراکز حاضر در نمایشگاه، الگوهایی برای برون‌رفت از مشکلات تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان، مصرف‌کنندگان و بهبود وضعیت معیشتی مردم طراحی کرده‌اند.

اسلام در مراکز حوزوی تولید شده است، افزود: در این نمایشگاه تلاش شد، این آثار در یک فضای مشترک به نمایش گذاشته شود تا هم صاحبان آثار و غرفه‌ها از فعالیت‌های یکدیگر مطلع شوند و هم بازدیدکنندگان با گستره فعالیت‌های علمی حوزه آشنا شوند. حتی برخی از مسئولان غرفه‌ها اذعان داشتند که پیش از این، از حجم و کیفیت فعالیت‌های مراکز هم‌جوار خود در حوزه علمیه قم اطلاع نداشتند.

مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه تأکید کرد: این نمایشگاه در گام نخست ظرفیت‌های حوزه علمیه قم را عرضه کرده است؛ اما در برنامه‌های آتی، دعوت از حوزه‌های علمیه سایر استان‌ها، تهران و حتی دانشگاه‌ها در دستور کار قرار دارد تا نمایشگاهی جامع‌تر و ملی در عرصه اقتصاد اسلامی شکل بگیرد.

وی تصریح کرد: بنا داریم این نمایشگاه را در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه مختلف کشور نیز برگزار کنیم تا اساتید، دانشجویان و طلاب با

مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه، با اشاره به برگزاری نمایشگاه اقتصاد اسلامی در قم، این رویداد را بستری برای نمایش ظرفیت‌های نظری و عملی اقتصاد اسلامی و فقه اقتصادی در حوزه‌های علمیه دانست و از برنامه‌ریزی برای گسترش آن در سطح دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه کشور خبر داد.

حجت‌الاسلام والمسلمین احمدعلی یوسفی، مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه در حاشیه برپایی نمایشگاه اقتصاد اسلامی در گفت‌وگو با خبرنگاری حوزه، اظهار کرد: هدف از برگزاری این نمایشگاه، تجمیع و ارائه ظرفیت‌های موجود در عرصه اقتصاد اسلامی، اقتصاد مقاومتی و فقه اقتصادی در نهاده‌ا و مراکز حوزوی است؛ ظرفیتی که هم در بعد نظری و تولیدات علمی و هم در قالب الگوهای عملیاتی برای حل مسائل اقتصادی کشور شکل گرفته است.

وی با بیان اینکه آثار علمی متعددی در زمینه اقتصاد اسلامی، فقه اقتصادی و نظام اقتصادی

خودم از یک شاهد عینی شنیدم که در ماجرا حاضر بود.

• **مَنْ هُوَ؟ [از چه کسی شنیدید؟]**

حالا عرض می‌کنم. یک روزی یک آقایی آمد خانه آقای حکیم. آقای حکیم خیلی احترامش کرد. جای خودش نشاند. مردم دیدند آقای حکیم هیچ‌کس را به این شکل تحویل نگرفته است. پیرمرد هفتادساله را بی‌نهایت اکرام می‌کرد. خُب یک ساعت آنجا بود و آقا فرمودند: من باید بیایم. بنا شد آقای حکیم فردا به احترام ایشان درس را تعطیل کند و با ایشان ملاقات کند. بعد معلوم شد یکی از همان «الْمَنبِیُّون فی التّاریخ» است. به‌نام آقا سیدحسن تهامی بیرجندی.^۲ الآن قبرش مزار است.

• **الآن قبر ایشان در کجاست؟**

در بیرجند.^۳ گمنام است.

• **ظاهراً برادر مرحوم استاد سید محمّد فرزّان باشد.**

ایشان یک برادر داشت که آیت‌الله و مرّد افتاده‌ای بود.

نمی‌دانم. آقای حکیم گفت: در درس علامه نائینی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه فضلالی ادیب و فوق‌العاده‌ای بودند که صحبت می‌کردند. در رأس همه، ایشان بود. ایّامی هم که آقای نائینی درس نمی‌آمد، به ایشان می‌گفت: جای من بنشین و درس بگو. من ایشان را نمی‌شناختم. وقتی آقا گفت، حوزه از او دیدن کرد. آن روزی که ما رفتیم به‌مناسبت صحبت از حاج شیخ فضل‌الله نوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه شد. گریه کرد. اینجاست که می‌گویم: نوشتند. این چنین نیست که ایشان را دار زدند و بردند دفن کردند؛ نه. ایشان نقل کرد بعد از آنکه جنازه شیخ فضل‌الله مدّتی بالای دار بود، بعضی از مقلّدین و مریدهای ایشان خیلی برایشان سخت آمد که آقای‌شان ، بالای دار است... وقتی از دار آوردند پایین،^۴ دیدند جان داده است. این را من نخوانده بودم. می‌گفت: بعد اینکه آقا شیخ فضل‌الله نوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْه را دار زدند، [جنازه‌اش را] در یک کاروان‌سرایى ... مخفی کردند. یک مجتهد شیعه کارش به اینجا برسد... بعداً هم یک طوری غفلت‌زده نیمه‌شب جنازه ایشان را مخفیانه با سه نفر غریبانه و مظلومانه آوردند قم و در این گوشه صحن در آن اتاق [دفن] کردند.^۵ آنجا هم انبار صحن بود؛ مثل یکی از حجره‌های صحن.

ادامه در صفحه بعد

آمادگی برای ارائه راهکار به دولت

وی با تأکید بر آمادگی طراحان الگوهای اقتصادی برای همکاری با دولت، تصریح کرد: مراکز و نهادهایی که این الگوهای عملیاتی را طراحی کرده‌اند، آمادگی دارند در صورت مطالبه دولت‌مردان، راهکارهای خود را برای حل مشکلات اقتصادی کشور ارائه دهند و حتی از طریق رسانه ملی و دیگر بسترهای عمومی، آن‌ها را در اختیار مردم و نخبگان قرار دهند.

مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه، از نخبگان و صاحب‌نظران دعوت کرد در صورت داشتن راه‌حل‌های اقتصادی، آن‌ها را عرضه کنند تا در فضای گفت‌وگوی علمی، ظرفیت‌های اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی بیش از پیش تبیین شود.

وی در پایان با بیان اینکه هر کجا به اسلام به‌درستی عمل شده، مشکل اساسی وجود نداشته است، اظهار کرد: اگر در بخشی با چالش مواجه هستیم، یا شناخت ما از آموزه‌های اسلامی کامل نبوده یا در عمل به آن‌ها کوتاهی کرده‌ایم. بر همین اساس تلاش شده است تا دانش اقتصاد اسلامی، الگوهای مبتنی بر آن و قوانین متناسب با این الگوها تدوین و تنظیم شود و نمایشگاه حاضر جلوه‌ای از این فعالیت‌ها و ظرفیت‌هاست.

مسئول مرکز راهبری اقتصاد مقاومتی حوزه‌های علمیه گفت: برای بسیاری از این الگوها، قوانین متناسب نیز تدوین شده است و برخی از این طرح‌ها حتی وارد فرآیندهای رسمی کشور شده‌اند. وی در همین زمینه خاطرنشان کرد: برای برخی از الگوهای طراحی‌شده که قوانین متناسب با آن‌ها تنظیم شده است، آیت‌الله اعرافی نامه‌ای به رهبر معظم انقلاب اسلامی ارسال کرده‌اند و معظم‌له نیز این موضوع را به مراجع ذی‌ربط از جمله رئیس‌جمهور و رئیس مجلس شورای اسلامی ارجاع داده و خواستار بررسی و تصویب قوانین متناسب شده‌اند. حجت‌الاسلام والمسلمین یوسفی این اقدام را نشان‌دهنده ظرفیت بالای نظریه‌پردازی و قانون‌گذاری مبتنی بر اقتصاد اسلامی در حوزه‌های علمیه دانست.